

G'O'ZA URUG'CHILIGIDA INGICHKA HAMDA O'RTA TOLALI GO'ZA NAVLARINI YARATISH TIZIMLARI

Toshkent Irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti
“Milliy oliy universiteti Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti” tayanch 2-
*bosqich doktoranti **Avezov Shohmirjon Mavlonjonovich,***
Tel: (99893)-657-95-00,
[*shoxmirjon.avezov@mail.ru*](mailto:shoxmirjon.avezov@mail.ru)

Annotatsiya. *Mazkur maqolada qishloq xo'jaligida g'o'za urug'chiligida ingichka hamda o'rta tolali go'za navlarini yaratish tizimlarining ahamiyati va mamlakatimizda mavjud urug'chilik tizimining navlari hamda ularning aprobatsiyasiga bag'ishlangan.*

Kalit so'zlar: *qishloq xo'jaligi ekinlari, sifatli hosil, qishloq xo'jaligi korxonasi, urug'chilik tizimi, yuqori sifatli urug'lar, paxta ingichka hamda o'rta tolali go'za navlari, elita urug'chilik xo'jaliklari, yangi nav yaratish.*

G'o'zaning mamlakatimizda mavjud urug'chilik tizimi ham bu ekinning eng yaxshi navlarini qisqa muddatda ko'paytirib, ishlab chiqarishga joriy etish va xo'jaliklarni yuqori sifatli urug'lar bilanta'minlashdan iborat. Istiqbolli yangi navlar, avvalo, maxsus xo'jaliklarda ko'paytiriladi, ular mahalliyashtirilgach, urug'lik ishlari to'liq elita urug'chilik xo'jaliklari zimmasiga yuklatiladi.

Elita urug'lar maxsus elita urug'chilik xo'jaliklarida, birinchi reproduksiya urug'lar ixtisoslashtirilgan urug'chilik xo'jaliklarida yetishtiriladi. Bu xo'jaliklarda yetishtirilgan birinchi reproduksiya urug'lar paxta tozalash korxonalarini orqali hududdagi yuqori hosilli birinchi guruh urug'chilik xo'jaliklariga jo'natiladi. Ikkinchi reproduksiya urug'lari esa paxta tozalash korxonalarini orqali ikkinchi guruh urug'chilik xo'jaliklariga yuboriladi. Bu xo'jaliklar uchinchi reproduksiya urug'lari yetishtirib, hududning paxta yetishtirib beruvchi barcha xo'jaliklarini urug' bilan to'la ta'minlaydilar.

G'o'zaning urug'chilik tizimi 1-rasmda ko'rsatilgan. Mahalliyashtirilgan yangi navning dastlabki ko'paytirishdan keyin olingan urug'lari xo'jaliklarda joylashgan elita-urug'chilik xo'jaliklarining elita pitomniklarida ekiladi. Elita ekilgandan so'ng olingan urug'lar keyingi yili o'sha xo'jalikda yana ekiladi. Undan olingan urug' I reproduksiya hisoblanib, bu keyingi yil boshqa xo'jaliklarda ekiladi va II reproduksiya hisoblanadi. Shunday tartibda urug' yetishtirish IV reproduksiyani olishgacha davom etadi. IV reproduksiyani ekib olingan chigit urug'lik bo'la olmaydi, u moy va boshqa mahsulotlar olish uchun tegishli tashkilotlarga topshiriladi. Shunday qilib, g'o'zaning

urug'lik chigitini ko'paytirishda elitadan boshlab, IV reproduksiyagacha bo'lgan jarayon 5 yil davom etadi.

I-rasm. G'o'za urug'chiligi tizimi.

Urug'chilikni takomillashtirish, sanoat negizidatashkil etish va urug' sifatini yaxshilash. Har bir ekinning mavjud urug'chilik tizimini doimiy deb bo'lmaydi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining yanada rivojlanib borishi bilan urug'chilik yaxshilanadi va takomillashadi. Hozirgi urug'chilik tizimining o'ziga xos xususiyati ularni tashkil etuvchi tarmoqlarni ixtisoslashtirishni kengaytirishdan iboratdir.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining samaradorligini yanada oshirish ilg'or fan va texnikani joriy etishda urug'chilikni ixtisoslashtirish, yiriklashtirish va xo'jaliklararo kooperatsiyalash bilan uni sanoat negizida tashkil qilish muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun hukumatimiz bu masalaga doimo katta e'tibor berib kelmoqda.

Sanoat negizidagi urug'chilik deb, nav va ekish sifatlari bo'yicha davlat standarti va texnik talablarga javob beradigan urug'lik materiallarni maxsus ixtisoslashgan xo'jaliklarda ishlab chiqarishni ixtisoslashtirish va konsentratsiyalash hamda barcha texnologik jarayonlarni mexanizatsiyalashtirish, avtomatlashtirish asosida eng kam qo'l mehnati sarflab urug'chilikni tashkil etish tushuniladi. Qishloq xo'jaligi ekinlarining sanoat negizidagi urug'chiligini tashkil qilish xususiyatlari bo'yicha MDH davlatlari va chet mamlakatlarda juda ko'p va boy tajriba to'plandi. Shuning uchun respublikamizda mahsuldor va sifatli urug' yetishtirishda ixtisoslashish uzluksiz davom etmoqda va takomillashmoqda.

Urug'chilikni tashkil qilishni takomillashtirish va urug' sifatini yaxshilash jarayoni urug' yetishtirishni maxsus ixtisoslashtirilgan urug'chilik xo'jaliklarida, yoki yirik xo'jaliklarning urug'chilik bo'linmalarida urug'ni qayta ishlash hamda saqlash ishlari mexanizatsiyalashtirilgan, avtomatlashtirilgan, markazlashtirilgan kompleks punktlar va zavodlardan foydalanish bilan bog'liq. Bunday tartibda navdor urug'lar yetishtirish ishlari oziq-ovqat va yem-xashak uchun don yetishtirish jarayonidan to'la ajratiladi.

Elita va I reproduksiya urug'lar yetishtirish bilan ilmiy tadqiqot muassasalari,

qishloq xo'jaligi oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarining o'quv-tajriba xo'jaliklari hamda elita urug'chilik xo'jaliklarishug'ullanadi.

Urug' yetishtirish bilan shug'ullanmaydigan xo'jaliklarda ekinlarning yuqori sifatli navdor urug'lari bilan ta'minlash uchun yetarli darajada ixtisoslashtirilgan urug'chilik xo'jaliklari tashkil etilgan. Urug' yetishtirishda ixtisoslashish uzluksiz davom etmoqda va takomillashmoqda. Hozirgi vaqtda uning to'rt xili mavjud: xo'jalikichida, tuman ichida, viloyat ichida va davlatlararo ixtisoslashish.

G'o'zaning elita chigitini yetishtirish. Mahalliyashtirilgan yangi navning dastlabki ko'paytirishdan olingan chigitlari xo'jaliklarda joylashgan elita urug'chilik xo'jaliklarining elita pitomnigiga ekiladi. Elita pitomnigidan olingan chigitlar keyingi yili o'sha xo'jalikda yana ekiladi va I reproduksiya urug' yetishtirilib, boshqa xo'jaliklarda ekish uchun foydalaniladi. Natijada II reproduksiya urug' olinadi.

Ish shu tartibda IV reproduksiyaning ekishgacha davom ettiriladi. IV reproduksiyadan olingan urug'lar keyin ekilmaydi, moy va boshqa mahsulotlar olish uchun foydalaniladi. Shunday qilib, nav chigitini ko'paytirishda elitadan IV reproduksiyagacha bo'lgan davr 5 yil davom etadi. Mahalliyashtirilgan yangi nav chigitini ko'paytirishda har yili urug'lik yetishtiruvchi elita urug'chilik xo'jaliklaridagi elita pitomniklari dastlabki punkt hisoblanadi. Bu yerda ish ikki yo'nalishda uzluksiz olib boriladi:

- elita chigitlari yetishtirish;
- boshlang'ich o'simliklarni tanlash.

Bu tanlangan o'simliklar chigiti elita pitomnigiga ekish uchun jo'natiladi. Yangi nav mahalliyashtirilishi bilanoq olib boriladigan elita urug'chilik ishlari dastlabki ko'paytiruvchi xo'jalikdan ishlab chiqarish elita xo'jaligiga topshiriladi. Urug'lik yetishtiradigan elita xo'jaliklari tuproq-iqlim sharoiti deyarli bir xil bo'lgan mintaqalar bo'yicha tashkil etiladi. Har bir elita xo'jaligi g'o'zaning mahalliyashtirilgan, faqat bitta navi urug'ini yetishtiradi. Elita urug'i yetishtiruvchi xo'jaliklarda boshqa g'o'za navlarini ekish va sinash mumkin emas. Har bir elita xo'jaligi besh yillik sxema bo'yicha rejali ravishda nav yangilash uchun yetadigan miqdorda (taxminan 40—50 ming gektarda) elita chigiti yetishtiradi.

Agar 50 ga maydonda elita chigit yetishtirilsa, kelgusi yil bu 400 ga yetib, I reproduksiya chigit maydonini tashkil qiladi. Undan olingan urug' 2500 ga maydonni egallab, II reproduksiya chigiti olinadi va navbatdagi yilda 10000 gektardan olingan chigit (III reproduksiya) 40000 gektarga ekilib, IV reproduksiya chigit yetishtiriladi. IV reproduksiya chigitlari ekilmay, moy zavodlariga topshiriladi.

G'o'zaning elita chigitlarini yetishtirishning ikki yo'li mavjud: nav ichida chatishtirish o'tkazmasdan va nav ichida chatishtirish yo'li.

Har bir istiqbolli g'o'za navini yaratgan seleksion muassasa, yoki muallif shu nav

mahalliy lashtirilguncha nav ichida chatishtirish natijasini o'rganib chiqib, uni qo'llash yoki qo'llamaslikni belgilab beradi.

Nav ichida chatishtirish o'tkazmasdan elita chigit yetishtirish. Elita urug'lar yetishtirishning bu yo'li yuqori agrotexnika sharoitida yetishtirilgan eng yaxshi tipik o'simliklarning 2—3 bo'g'inini sinab, cheksiz yakka tanlashni o'tkazishga asoslangan. Bu usulda navning elita chigitini yetishtirish uchun uch pitomnik tashkil etiladi.

1. Birinchi yilgi urug'lik pitomnigi.
2. Ikkinchi yilgi urug'lik pitomnigi.
3. Urug'likni ko'paytirish pitomnigi.

Birinchi yilgi urug'lik pitomnigida yakka tanlash yo'li bilan olingan eng munosib bo'g'inlarni tanlash va ko'paytirish o'tkaziladi. Bu pitomnikning maydoni shu elita xo'jaligiga qarashli barchamaydonlarda nav yangilashning besh yillik sxemasi bo'yicha har yili kerak miqdorda urug' ko'paytirishning hamma bosqichlarida navga xos belgi va xususiyatlarni saqlagan holda elita urug'lari yetishtirishni ta'minlashi zurrur.

Birinchi yilgi urug'lik pitomnigiga, odatda, o'z urug'chilik xo'jaligidagi eng yaxshi oilalardan yakka tanlab olingan kamida 1500 ta o'simliklarning chigiti ekiladi.

Yakka tanlab olingan har bir qism chigit alohida qatorga 40—50 uyadan — qo'lda, yoki moslashtirilgan seyalka bilan uyalar orasi 30—40 sm qilib ekiladi. Pitomnikning maydoni 0,5 dan 1 gektargacha bo'ladi.

Yaganalash majburiy bo'lib, har bir uyada bittadan o'simlik qoldiriladi va o'simlikning hamma morfologik belgilari, ayniqsa, hosil shoxlari normal rivojlanishi uchun sharoit yaratiladi. Bu esa o'simliklarning tipikligini to'g'ri baholash uchun zarurdir. O'simliklarni o'stirish va tekshirish eng mas'uliyatli, sermehnat ish hisoblanadi.

Dala ikki marta: g'o'za yalpi gullaganda va ko'saklar ochila boshlaganda tekshirilib, morfologik belgilari jihatidan tipik bo'lmagan oilalar va rivojlanishdan orqada qolayotgan, gommuz, yoki vilt bilan kasallangan o'simliklar belgilanadi. So'ngra ular dala daftoriga yozilib, «yaroqsiz» degan etiketka taqiladi. Yaxshi oilalardagi ayrim tipik bo'lmagan, yoki kasallangan o'simliklar yulib tashlanadi. Tipik bo'lmagan o'simliklar ikki foizdan oshgan oilalar ham yaroqsiz qilinadi. Ikkinchi marta dalani tekshirishda o'simliklar, ayniqsa, sinchiklab ko'riladi. Bu vaqtda paxtaning, yoki tolaning sifatiga organoleptik usul bilan baho berish mumkin. Bunda tipik bo'lmagan oilalarni va o'simliklarni qo'shimcha yaroqsizga chiqarishdan tashqari, kam hosilli, kechpishar, kasallangan va zararkunandalar bilan shikastlangan ayrim oilalar ham yaroqsiz qilinadi.

Birinchi yilgi urug'lik pitomnidagi urug'lik paxta hosili bir marta, har bir tup g'o'zada 6—7 ta ochilgan ko'saklar borligida quyidagi tartibda terib olinadi:

- a) tahlil uchun namunalar terib olinadi;
- b) yaroqsiz qilingan oila va o'simliklar hosilini terish;
- d) tanlab olingan oilalardagi urug'lik paxtani terish. Tanlab olingan har bir oilaning 100 ta ko'sagidan terib olingan paxtahosili tahlil uchun namuna deyiladi.

Paxta namunasini olishda oiladagi sog'lom, normal o'sgan hamma o'simliklarning ikkinchi va uchinchi hosil shoxlaridan bir-ikkita ko'sak terib olinadi. Bu ko'saklarni to'g'ri hisoblab borish uchun ular katakchalardan iborat maxsus qutilarga solinadi. Har bir namuna alohida xaltachaga solinib, ustiga oila raqami yoziladi, ichiga ham xuddi shunday raqamli yorliq qo'yiladi. Ko'sakning vazni, tola chiqishi va uzunligini tekshirish uchun olingan namunalar laboratoriyaga topshiriladi.

Yaroqsiz oila va o'simliklarning hosili yaxshi oilalarning hosilidan 1—2 kun oldin terilib, paxta zavodiga topshiriladi. Tanlab olingan oilalarning hosili har bir oila uchun oldindan raqamlab, tayyorlab qo'yilgan qoplarga alohida teriladi. Qoqlarning ichiga ustiga yozilgan raqam bilan bir xil yorliq solinadi.

Urug'lik paxta 7—8 hosil shoxlarigacha bo'lgan, birinchi, ikkinchi o'rinda joylashgan sog'lom va to'liq ochilgan ko'saklardan terib olinadi. Har bir oiladagi o'simliklardan terib olingan paxta tarozida alohida-alohida tortilib, bir o'simlikdan va bir qatordagi o'simliklardan olingan hosil aniqlanadi. Bunda har bir oiladan terib olingan paxta hosiliga barcha oilalardan terilgan va namuna paxta ham qo'shiladi.

Dalani tekshirish, laboratoriya tahlillarining natijalariga va oilaga o'tgan yili berilgan bahoga asoslanib, ikkinchi yilgi urug'lik pitomnigiga ekish uchun oilalar tanlanadi.

Ikkinchi yilgi urug'lik pitomnigining vazifasi birinchi yilgi urug'lik pitomnidagi oilalarning eng yaxshi bo'g'inlarini tanlash va ko'paytirishdir. Bu pitomnikka birinchi yilgi urug'lik pitomnidagi tanlangan eng yaxshi oilalarning chigiti 2,5—4 gektarga ekiladi. Har bir oila g'o'zaning naviga va tuproq unumdorligiga qarab uyalar orasini 30—40 sm qilib, har qatorga 100 uyadan qo'lda, yoki seyalka bilan ekiladi. Yaganalashda har bir uyada bittadan o'simlik qoldiriladi. Ekinlarni tekshirib turish birinchi yilgi urug'lik pitomnidagi kabi muddatlarda o'tkaziladi.

Dalani tekshirishning natijalari va oilaga o'tgan yili berilgan baho asosida yaroqsiz oilalar belgilanadi, keyingi yili urug'likka ko'paytirish hamda ulardan birinchi yilgi urug'lik pitomnigiga ekish uchun eng yaxshi o'simliklar yakka tanlab olinadi.

Ikkinchi yilgi urug'lik pitomnidagi paxtaning va undan chiqadigan tolaning xo'jalik sifatlarini baholash uchun har bir oiladan 100 ta ko'sakdan iborat namuna terib olinib, ko'sakning yirikligi, tola chiqishi, tola uzunligi va pishiqligi hamda metrik raqami bo'yicha to'liq tahlil qilinadi. Paxta hosilini yig'ib olish birinchi yilgi urug'lik pitomnidagi tartibda o'tkaziladi.

Urug'likka ko'paytirish pitomnigining vazifasi ikkinchi yilgi urug'lik

pitomnigidan olingan oilalarni tanlash va ko'paytirishdir. Ikkinchi yilgi urug'lik pitomnigidan tanlab olingan yaxshi o'simliklar oilalarining chigiti ekilib, ko'paytiriladi. 30—35 gektar may-donga kamida 250 avlod traktor seyalkasi bilan ekiladi.

Ekishni osonlashtirish uchun ekishgacha barcha oilalar urug' miqdoriga qarab guruhlarga bo'linadi. Miqdori bir xil bo'lgan oilalar bir guruhga kiritiladi. Guruhdagi urug' miqdoriga qarab ekiladigan maydon tanlanadi va oilalarning har bir guruhi uchun qatorlar soni belgilanadi. Yaganalashda har bir uyada bittadan o'simlik qoldiriladi.

Urug'likka ko'paytirishda dala ko'saklar ochila boshlaganda birmarta tekshirilib, eng yaxshi oilalar tanlab olinadi va tipik bo'lmagan kechpishar, kam hosilli, kasallangan oilalar yaroqsiz qilinadi. Urug'lik paxta hosili ikki marta: avvalo 4—5 hosil shoxlarigacha, so'ngra 7—8 hosil shoxlarigacha ochilgan yaxshi ko'saklar terib olinadi. Birinchi navbatda, yaroqsiz oilalar va o'simliklarning hosili terilib topshiriladi.

Tanlab olingan munosib o'simliklarning paxta hosilini bir joyga to'plab qoplarga joylab, ustiga va ichiga yorliq yoziladi. Yorliqda kelib chiqishi, navi, elitaligi, terilgan vaqti ko'rsatiladi. Elita urug'tayyorlov punktiga topshiriladi.

Elita chigitlar 100 % sof, standart talablariga javob beradigan, unuvchanligi bo'yicha 2-klassdan (90 % dan) kam bo'lmasligi kerak. Birinchi reproduksiya chigitlari yetishtirish. Birinchi reproduksiya chigitlari ekiladigan maydonlar elita xo'jaliklarida joylashtiriladi. Birinchi reproduksiya urug' elita urug'i ekilib olingan hosil, navning sofliğini saqlash uchun maxsus maydonlarga boshqa reproduksiyalarga aralashtirmasdan ekiladi. Ko'saklar ochilishidan oldin, yoki ochila boshlaganda birinchi reproduksiya maydonlari nav uchun tipik bo'lmagan o'simliklardan tozalanadi.

Urug'lik paxta qo'lda ikki marta: birinchi marta g'o'zaning 4—5 hosil shoxlarining har birida kamida bir dona ko'sak ochilganda, ikkinchi marta esa 7—8 hosil shoxlarida birinchi ko'saklar ochilishi bilan teriladi. Bunda faqat normal rivojlangan, sog'lom, to'liq ochilgan ko'saklarning paxtasi teriladi. Urug'lik paxta tayyorlov punktiga topshirilishidan oldin oftobda bir-ikki kun quritiladi, bu usul urug'likning sifatini ancha yaxshilaydi. Quritilgan paxta qoplarga joylanadi. Qopga urug'lik paxtaning kelib chiqishi, navi, reproduksiyasi, terilgan vaqti yozilgan yorliq yopishtiriladi. Qop ichigaham shu ma'lumot yozilgan yorliq solib qo'yiladi. Urug'lik paxta tayyorlov punktiga hujjat bo'yicha topshiriladi. Birinchi reproduksiyaning nav sofliği 99 % dan past bo'lmasligi kerak, chigit urug'lik sifati bo'yicha Davlat standarti talablariga javob berishi va unuvchanligi 2-klassdan (90 % dan) past bo'lmasligi kerak.

Ikkinchi va uchinchi reproduksiya chigitlari yetishtirish. Ikkinchi reproduksiya

ekin maydoni elita xo'jaligiga yaqin joydagi, hosildorlik jihatidan eng yaxshi xo'jaliklarga joylashtiriladi. Agar birinchi reproduksiya va elita urug'lar xo'jalikning bitta uchastkasida yetishtirilsa, bunda ikkinchi, ba'zan uchinchi reproduksiya ekin maydoni shu xo'jalikning boshqa uchastkasida joylashtiriladi. Urug'likekiladigan asosiy maydon (uchinchi reproduksiya) paxta tozalash zavodi hududidagi eng yaxshi xo'jaliklarda joylashtiriladi.

Ikkinchi va uchinchi reproduksiyalarning maydonlarida quyidagi ishlar bajariladi:

- urug'lik jamg'armasini ehtiyotlik bilan sarflash, ya'ni chigitni belgilangan me'yordan oshirmasdan ekish;
- qunt bilan aprobatsiya o'tkazish;
- urug'lik paxtani alohida terib olish qoidasini bajarish;
- xo'jalik tuzilgan shartnoma bo'yicha o'z zimmasiga olgan hammamajburiyatlarini bajarishi.

Xo'jalikdagi barcha urug'chilik ishlarini bajarish urug'chilik agronomining zimmasiga yuklatiladi. U urug'chilikka oid hamma hujjatlarni tuzadi, ekish uchun belgilangan chigitning me'yorga muvofiq sarflanishini tekshiradi, tuman aprobator-agronomi rahbarligida urug'chilik ekinlarini aprobatsiya qiladi, urug'lik paxtani to'g'ri terib olishni va tuzilgan shartnoma bo'yicha hamma xo'jalik majburiyatlarini bajarishni tashkil etadi.

Urug'lik chigitni saqlash. Barcha navlarning reproduksiya chigiti paxta tozalash zavodlarida, tayyorlov punktlarida, xo'jaliklarda qoplarga solinib, partiyalarga ajratilgan holda quruq omborlarda saqlanadi. Qop yetishmaganda ikkinchi va keyingi reproduksiya chigitlari zararsizlantirilgunga qadar omborlarda uyum holida saqlanadi.

Chigitning har bir partiyasi saqlanayotgan joyga partiya raqami, urug'likning og'irligi, olingan yili, g'o'za navi, reproduksiyasi, navdorligi, dalalar guruhi, unuvchanligi, muayyan partiya qayta ishlangan vaqt (boshlanishi) va oxiri yozilgan pasport osib qo'yiladi. Har ikki oyda bir marta namuna olib, laboratoriyada tahlil qilinib, saqlanayotgan urug'ning sifati tekshiriladi.

G'o'za aprobatsiyasi. Paxtachilikda eng yaxshi, serhosil, sog'lom va sof navdor urug'lik yetishtirish uchun dalalar tanlash aprobatsiya zimmasiga yuklatiladi. Aprobatsiya avgust oyining birinchi yarmida boshlanib, 1-sentabrdan kechiktirilmagan, ya'ni paxtani yoppasiga terim boshlanguncha o'tkaziladi. Aprobatsiyaning natijalari tayyorlovchilarga urug'lik paxta yetishtirish topshirig'ini o'z vaqtida tuzib chiqish uchun topshiriladi. G'o'za aprobatsiyasi jarayonida 3—5 kunlik maxsus tayyorgarlikdan o'tgan agronom-aprobatorlar quyidagi ishlarni bajaradilar:

1. Xo'jalikda ekilgan chigitni ta'riflaydigan hujjatlar bilan tanishish.
2. Urug'chilik paykallarining yaroqsizlarini aniqlash va yaxshilarini tanlash.
3. Urug'lik g'o'za paykalining nav sofligini belgilash.
4. Har bir dalani zararlanish darajasiga qarab biror guruhga kiritish uchun g'o'za

tuplarining vilt va gommoz bilan kasallanganligini aniqlash.

5. Kutilayotgan umumiy va urug'lik paxta hosilini aniqlash:

6. Aprobatsiya natijalari haqidagi ma'lumotnomalarni rasmiylashtirish.

Agronom-aprobator xo'jalikda ekilgan chigitni ta'riflaydigan hujjatlar bilan tanishib chiqqach, aprobatsiyaga kirishadi. Dastlab u xo'jalikdagi hamma urug'likka ajratilgan dalalarni ko'rib chiqadi. Boshqa nav, yoki shu navning boshqa reproduksiyasi ekilgan hamda g'o'zasi rivojlanishdan orqada qolgan dalani, kam hosil, zararkunanda va kasalliklar bilan kuchli shikastlangan paykallarni yaroq- siz deb belgilaydi.

Urug'lik dalaning vilt va gommoz kasalligi bilan zararlanishini aniqlash aprobatorning eng muhim vazifasidir. Bu ish namunalar olish va ulardagi kasallangan o'simliklarni sanab chiqib bajariladi. Namunalar daladan shaxmat usulida paykalning hamma qismidan olinadi. Birinchi reproduksiya ekilgan maydonlarning har bir gektaridan har biri 10ta g'o'za tupidan iborat bo'lgan 10ta namuna olinadi.

Ikkinchi va keyingi reproduksiyalar ekilgan maydonlarning har gektaridan esa bitta namuna olinadi. Vilt va gommoz yuqqanligi har bir namunadagi vilt bilan kasallangan o'simliklar sonini va barg poyasi gommoz bilan kasallangan o'simliklarni alohida hisoblash bilan ko'saklarning umumiy soni va gommoz bilan kasallangan ko'saklar hisoblab chiqiladi. Ko'saklarning o'zi, gul yonbargi, yoki gulbandi gommoz bilan kasallangan bo'lsa hisobga olinadi. Vilt va gommoz yuqqan o'simliklarning miqdori alohida-alohida jamlanib, mazkur daladagi o'simliklarning gommoz (barglari, poyalari) va vilt bilan kasallanganlikning foiz miqdori aniqlanadi. "hu tartibda muayyan daladan olingan barcha namunalardagi hamma ko'saklar soni jamlanadi, ulardan kasallanganlarining soni aniqlanib, ko'sak gommozining foiz miqdori topiladi.

Agar xo'jalikda (brigadada, bo'limda, uchastkada) bir-biridan ajratilgan bir necha urug'lik paxta uchastkasi bo'lsa, aprobatsiya har bir uchastkada alohida o'tkaziladi.

Kasallik yuqqan o'simliklar foiz miqdori aniqlash natijasidaekinni tekshirish vaqtida yaroqli hisoblangan hamma dalalar kasallanish darajasiga qarab ikki guruhga bo'linadi. Birinchi guruhgasog'lom, vertisilloz vilti va gommoz bilan 5 % gacha kasallangan o'simlikli paykallar kiradi. Ko'sakli gommoz va fuzarioz vilti bilan kasallangan o'simliklar dalasi birinchi guruhga kiritilmaydi. Ikkinchi guruhga o'simliklari vertisilloz vilti bilan 5 % dan 15 % gacha, fuzarioz vilti bilan esa 3 % gacha, gommoz bilan 5 dan 10 foizgacha va ko'sak gommozi bilan 1 % gacha kasallangan dalalar kiritiladi. Vilt va gommoz bilan zararlangan ko'saklar yoki o'simliklar foiz miqdori ikkinchi guruh uchun belgilangan miqdordan ortiq bo'lgan dala yaroqsizga chiqariladi.

Aprobatsiya o'tkazilgandan so'ng urug'lik dalalarda o'simliklarning vilt bilan kasallanishi ko'paysa, kasallanish darajasi qayta aniqlanadi va olingan ma'lumotlar asosida dala u, yoki bu guruhgakiritiladi, yoki yaroqsiz deb topiladi. Urug'lik uchun

ajratilgan ekin paykallarining nav tozaligi shu maqsad uchun maxsus ajratilgan dalalarda belgilanadi. Birinchi reproduksiya maydonlarida har 10—20 gektarga bitta dala olinadi. Ikkinchi va keyingi reproduksiya ekin maydonlarida esa xo'jalikning har bir brigadasida bir-ikkita dala ajratiladi. Nav tozaligini aniqlash har bir ajratilgan dalaning bir-biridan 20 metr uzoqlikda bo'lgan ikkita egatdagi birmuncha tipik qismida o'tkaziladi. Tanlangan qatorlardan normal rivojlangan 100 tadan o'simlik sanab olinib, ushbu navga tipik va notipik o'simliklar miqdori aniqlanadi. Ikkita namunadan muayyan dala uchun xos bo'lgan o'simliklarning o'rtacha foiz miqdori, ya'ni urug'lik ekinning (paykalning) nav tozaligi hisoblab topiladi.

Dalaning nav tozaligi elita paykallarida 100 %, birinchi reproduksiya paykallarida 98 % dan, ikkinchi reproduksiya paykallarida 96 % dan kam bo'lmasligi kerak. Mo'ljallangan yalpi va urug'lik paxta hosili hosildorlikning barcha elementlarini, jumladan, bir gektardagi o'simliklar sonini, bitta ko'sak paxtasining vaznini hisoblab chiqish va aniqlash yo'li bilan belgilanadi. Mo'ljallangan hosil har bir dala bo'yicha aniqlanadi.

Aprobatsiya natijalari 2 va 3-shaklli aprobatsiya dalolatnomalarini tuzish bilan rasmiylashtiriladi. Har bir xo'jalik 2-shakl bo'yicha alohida aprobatsiya dalolatnomasi tuzadi, bunga xo'jalikning har bir bo'limi, brigadasidagi urug'lik dalani, har bir navni, reproduksiyani, nav tozaligini ta'riflovchi hamma ma'lumotlar kiritiladi. 2-shaklidagi dalolatnoma 3 nusxada to'ldiriladi, biri xo'jalikda saqlanadi, ikkitasi esa tayyorlov punktiga urug'lik paxta laboratoriyalariga yuboriladi.

Har bir tuman agrosanoat uyushmasi bo'yicha 3-shaklda umumiy aprobatsiya dalolatnomasi tuzilib, unga ushbu tumanning har bir xo'jaligidagi urug'lik dalasini ta'riflaydigan barcha ma'lumotlar kiritiladi. Bu dalolatnoma ham 3 nusxada yozilib, bir nusxasi tuman agrosanoat uyushmasida saqlanadi, ikkinchisi viloyat agrosanoat birlashmasiga, uchinchisi esa paxta tozalash zavodiga yuboriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. D.T. Abdulkarimov. Dala ekinlar xususiy seleksiyasi. T., 2007.
2. D.T. Abdulkarimov. Donli ekinlar seleksiyasi va urug'chiligi. T., 2010.
3. D.T. Abdulkarimov, T. Safarov, T.E. Ostonaqulov. Dala ekinlari seleksiyasi, urug'chiligi va genetika asoslari. T., «Mehnat», 1989.
4. T. Abdulkarimov, T.E. Ostonaqulov, M. Lukov. Seleksiya va urug'chilik praktikumi, «Zarafshon», 1993.
5. Sh. Avezov, T. Ostonaqulov. Dala tajriba-sinov ishlari. T., 2012.
6. Г.И. Аниханян, А.М. Анфайев, А. Лернин. Общая Генетика. М., «Высшая школа», 1985.
7. Н.Гh. Во'riyev. Sabzavot ekinlari seleksiyasi va urug'chiligi. T., «Mehnat», 1999.
8. Н.И. Вавинов. Избранные сочинения. М., «Колос», 1974.
9. Г.В. Гуняев. Генетика. М., «АГропромиздат», 1989.

10. Г.В. Гуняев, А.М. Дувинина. Селекция и семеноводство. М., «Агропромиздат», 1987.
11. Б.А. Доспехов. Методика полевого опыта. М., «Колос», 1985.
12. М.М. Хуковский. Мировой Генофонд растений для селекции. Л., «Наука», 1970.
13. В.Ж. Jabborov, Т.У. Otametov, А. Hamidov. Chigitli paxtani dastlabki ishlash texnologiyasi. Т., «O'qituvchi», 1987.
14. Инструкции по апробации сортовых посевов. М., «Колос», 1985.
15. Методика Государственного сортоиспытания сельскохозяйственных культур. Выпуск 1, общая часть. М., «Колос», 1971.
16. R. Oripov, N. Xalilov. O'simlikshunoslik. Т., 2010.
17. Т.С. Осмонаунов, А.Н. Намраев. O'zbekiston kartoshkachiligi. Т., 2010.
18. Т.Е. Ostonaqulov, Sh.S. Qo'iboyev, В.В. Alimov va boshq. Kartoshka urug'chilik maydonlarida aprobatsiya o'tkazishga oid uslubiy qo'llanma. "., 1998.
19. Т.Е. Ostonaqulov, I.T. Ergashev, В. Normatov, К. Shermuhamedov. Genetika asoslari. Т., 2006.
20. Т.Е. Ostonaqulov, V.I. Zuyev, O.Q. Qodirxo'jayev. Sabzavotchilik. Т., 2010.
21. Т.Е. Ostonaqulov, S.X. Nar iyeva, В.Х. G'ulomov. Mevachilik asoslari. Т., 2010.
22. Н.Г. Гумонсунян, Г.Р. Мухаммедханов, А.Н. Нафрин. Генетика, селекция и семеноводство хлопчатника. Т., «Mehnat», 1987.